

8. **Luzern** a hn. főhely. (Thorwaldsen által készített óriási hal-dokló oroszlán, mely előlábával a liliumot védi, a Párisban elesett svájciak emlékét örökíté meg.) **Wäggis** a Rigi tövénél.

9. **Freiburg** a hn. főhelye a Saane mellett fekszik 10,000 l. **Murten**, tört. hely (1476-ban Bátor Károly csatavesztése). **Gruyeres** (Greyerz) világhírű sajtókészítéssel.

10. **Szolothurn**, hn. főhelye az Aar mellett fekszik.

11. **Basel**, hn. városa a Rajna kanyarulatánál kereskedelmi fontosságú; a tartomány összes bevitelének a fele e városon jut be. 45,000 l.

12. **Schaffhausen** hn. várossal és vízeséssel, mely utóbbi egyéb-iránt **Laufen** kas'élynél van.

13. **Appenzell** hn. főhelyét sokan látogatják.

14. **St.-Gallen** hn. városában híres kolostor van, jeles iparral. 15,000 l.

15. **Graubündenben Chur** a főhely. **Splügen**, **Berhardin** és **Lukmanier** hágók emelik fontosságát.

16. **Aargauban Aarau** physikai és matematikai készülékei világhírűek.

17. **Thurgauban Frauenfeld** a főhely.

18. **Tessinben Bellinzona** a főhely, melynek már olaszias a kinézése; megemlítendők még **Locarno** és **Lugano** városok.

19. **Wallisben Szion** vagy **Szitten** a főhely, igen termékeny vidéken. **Leuk**, híres fürdő. **Brieg** a Szimploni út kezdeténél.

20. **Waadtban Lousanne** a kies **Genfi** tónál, hol **Vevay** is fekszik.

21. **Neuenburg** hn. városának ipara jelentékeny. **Locle** és **La Chaux de Fonds** órákészítéséről nevezetesek.

22. **Genf**, hn. városa legszebb a svájci városok közt. Arany, ezüst-áru, órákészítése és ékszerárui világhírűek.

Franciaország.

528,600 □ klm. 37.000,00 lakossal.

Fekvése, vízszintes és függélyes tagoltsága. A jól kikerekített és természetes határokkal ellátott Franciaország a Pirenéktől a Calaisi csatornáig és az Atlanti oceántól a Közép-Alpokig terül el.

A Földközi tenger mellett elterülő Provence partjai magasak s így jó kikötőkkel dicsekednek, ilyenek: **Nizza**, **Antibes**, **Fréjus**, de különösen **Toulon**, mint első-rangú hadi-, és **Marseille**, mint első-rangú kereskedelmi kikötő a legnevezetesebbek; az utolsó várostól keletre a partvidék kedvezőtlen lesz, mert a Rhone által hozott iszap a Genua-felől jövő tengeri áram által a partokat feliszapolja s így a partok előtt

hosszúak szigetek és tócsák (étang) keletkeznek, melyek a hajózást akadályozzák. Agde és Cette csak nagy áldozatok árán tudja kikötőjét megvédeni az eliszaposodástól. — Az Atlanti oceán déli partvidéke egyenes vonalban vonul éjszakra a Gironde torkolatáig, e partot megint a spanyol part felől jövő Rennel áram kíséri egészen a Calaisi csatornáig és az összes piszkot és homokot az alacsony parton lerakja, mely a nyugati szelek által az ország belseje felé hajtatik, s ennél fogva Bayonne, Arcachon és La Teste de Buch kikötői csak jelentéktelenek; az összes közlekedés Bordeauxban összpontosul. Tovább éjszakra La Rochelle és Rochefort ismét a homokkal küzd és a fő-közlekedés Nantesban összpontosul. Innét éjszakra Bretagne félsziget szirtes partjaival következik, e félsziget régóta élénk hajózás színhelye vala, miután azonban semmi folyók sem kötik össze az ország belsejével, a kereskedés sem lehet jelentékeny, főkikötője Lorient és Brest, leginkább hadi céloknak szolgál. A Normann félsziget Cherbourg kikötője óriási összegben hadi kikötővé tétetett. A most következő kikötők, mint: Le Havre, Rouen, Dieppe, Boulogne és Calais, folytonos kotrást igényelnek, mert az angol partok felől jövő áram a francia partokon rakja le üledékeit. A felhozottakból látható, hogy Franciaország a tengeren van ugyan utalva, de sok helyütt mesterséges kikötőket kellett teremtenie, vagy a meglevőket nagy erőmegfeszítéssel fentartania; innét magyarázható azon körülmény, hogy míg a szomszéd Anglia flottájában büszkeséget látja, addig Franciaország politikai kényszerűségből tartja fen tengeri erejét, s azért nem is mívelhetett nagy dolgokat azzal a tengeren.

Hegyek. Franciaország legnagyobb emelkedése az **Alpok** ezek, az ország délkeleti határán húzódnak délről éjszakra, egyes nyulványai a Rhone völgyéig érnek, keletre Olaszország felé, rövidek s így meredekebb lejtőit találjuk, felosztjuk 3 részre, u. m.:

1. a **Tengeri Alpokra**, a tengertől egészen a Monte-Visóig (3800 m.); rajtuk a **Col di Tenda** hágó Nizza és Coni közt közvetíti az élénk közlekedést;

2. a **Cotti Alpokra** egészen a **Mont-Cenisig** (3600 m.), mely alatt 12,226 m. hosszú vasúti alagut vezet; fölötte kényelmes műút van; itt van a **Mont Genevrei** hágó is;

3. a **Gráji Alpokra** egészen a **Mont-Blanc-ig**, ezeken a **Kis-Bernát hágó** (2200 m.) legrégibb út Olaszország felé.

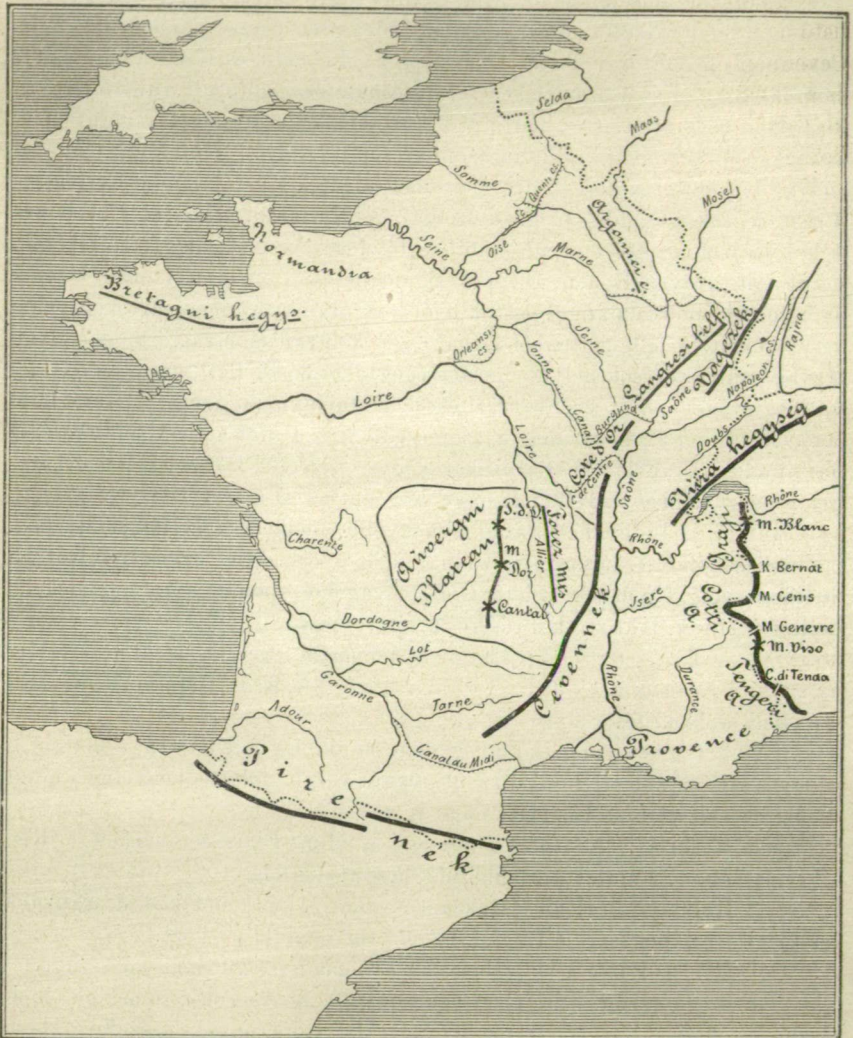
A Rhone áttörésétől éjszakra a Nyugati Alpok emelkedési irányába esik a **Jura** hegység, a Rhone-Saône, Aar és a Rajna közt.

Délen a **Pirenék** választják Franciaországot Spanyolországtól.

Franciaország belsejében alacsonyabb hegysorok és fensíkok emelkednek, melyek az előbbeni hegységekkel nincsennek összefüggésben, ilyenek:

A Franciaország déli részén kiterjedt felföld, mely keletre lassan eltörpül, délnyugaton pedig a félkör alakban vonuló **Cevennekre** támasz-

FRANCIAORSZAG HEGY- ES VÍZRENDSZERE.

codik. Ezen emelkedés különösen az Auvergnei Felföldön számos kialudt vulkán jelenségeit mutatja a megdermedt láva és számos harang alakú bazalt kúpjaiban. E feltérség belső Franciaország legmagasabb emelkedése, benne a folyók mély völgyeket vájtak maguknak; hegycsoportjai közül megemlítendő: a Mont d'Or (1900 m.), a Cantal (1860 m.), a Puy de Dome (1466 m.)

A kopár terméketlen Cevennek éjszaknyugati folytatásául tekinthető az erdődús Forez hegység is; a Loire és a Rhone-Saône közt a Cevennekhez csatlakozik a Côte d'Or; tovább éjszakra a Langresi és a Burgundi Plateau, mely termékeny talaja és jó bora által tűnik ki. Odább éjszakra hullámos és szelíd völgyek által hasogatott fokterűs dombvidék összeköti az előbbeni felföldet a Lothringeni felfölddel és a Vogezekkel. Végre az Argonnei erdő nyugatra átmenetet képez a Szajna síkságához.

Külön emelkedésnek tekinthető a Bretagnei és a Normandiai hegyes vidék, az előbbeni zord, kopár terület, az utóbbi termékeny és Európa egyik legaldottabb vidéke.

Síkságok. A francia alföld főtömege a közép hegységtől nyugatra terül el a Garonne, Loire és a Szajna alsó szakaszainál, de csak a partoknál tökéletesen sík jellegű; e túlnyomóan kréta- és mészkőtalaj vékony, de termékeny üledékfölddel van takarva, mely igen alkalmas a szőlőművelésre és szántásra. A Gironde és az Adour közti partvidék kietlen, pusztaság (les landes), mely a Provençali síksággal összeköttetésben áll. Ennek kiváló termékenysége csak a homokos tengerparton szűnik meg.

Vizei. Franciaország folyórendszere rendkívül kedvező a bel- és külkereskedésre nézve, mert folyói különböző irányok felé tartva az ország belsejét nemcsak a határos tengerekkel, hanem a Rajnai vidékkel is összeköti, és miután a belső vízváltasztók mindenütt résekkel dicsekedhetnek, az egyes folyók könnyű szerrel köthetők össze csatornákkal; Franciaország csatorna-rendszere már teljes.

A Rhone, Svájcból kiérve Lyonig nyugatra tart, hol délre fordul és négy ágban a Földközi tengerbe szakad. Bal-mellékfolyói az Isère és a Durance; jobbról felveszi a Langresi felsíkről jövő Saonet, melyel balról a Jurából jövő Doubs egyesül.

A Garonne, a Pirenékből ered, előbb éjszakkeleti, utóbb éjszaknyugati irányban folyik s Gironde név alatt szakad az Atlanti tengerbe. Jobbról a Tarn és a Lot a Cevennekből, a Dordogne pedig az Auvergnei felföldről jő.

A Loire közép Franciaország fővizere, ered a Cevennekből előbb éjszak, utóbb nagy ívben nyugatra fordul. Balról az Allier veszi fel.

A Szajna, a Langresi felsíktől délnyugatra ered s a Canal la Mancheba szakad; jobbfelől az Aube, a Marne és az Oise-val egyesül; balról a Yonne felveszi.

A Selda és a Mász szintén itt erednek.

Csatornák. A Napoleon-csatorna a Doubs segítségével a Rajnát a Rhône folyóval köti össze (a Jura és a Vogesek közti nyíláson). A Burgundi csatorna a Rhône és Szajna közt. A Központi csatorna (Can. du Centre) a Saône és a Loire közt. A Déli csatorna (Canal du Midi, vagy Languedoci cs.) a Középtengert (Andet) a Garonne folyóval. A Marne-Rajnai és a Bar-le-Duc-i csatorna a Rajna és Szajna közt, az Orleans-i csatorna a Loire és Szajna közt, a St. Quentin-i csatorna a Marne és Selda közt tartja fenn az összeköttetést.

Éghajlat, termények, ipar és kereskedés. Az enyhe éghajl előmozdítja a hullámos terület termékenységet, a lakosság fele földműveléssel foglalkozik. A gabona termesztésén kívül, mely nem fedezi egészen a belsükségletet, főfontosságú a szőlőművelés, e tekintetben Franciaország felülmulja az összes európai államokat; hol a szőlő nem termesztethető, ott mindenféle nemes gyümölcs termesztése lép előtérbe. Erdőkben ellenben szűkölködik. A marhatenyésztés is nagyon el van hanyagolva; a folyó halászat azonban sehol sem virágzik annyira, mint Franciaországban. Az ország éjszakkeleti és keleti része bővelkedik vasban és kőszénben; vastermelésre nézve csak Anglia mulja felül. Fontos és rendkívül kifejlett a francia ipar, óriási selyem- és posztó-szövése mellett a fényűzési és divatárúk gyártásában irányadó szerepet játszik az egész világon; gyártmányai ízlésre és tartósságra nézve világhírűek. E feltételek és a kedvező fekvés nagyban mozdíták elő kereskedését, e tekintetben csak Anlia és az Egyesült-Államok mulják felül.

Lakosság, szellemi műveltség. A mai franciák Gallia kelta lakóinak utódjai, kik délen a római, éjszakon pedig a germán elemmel vegyültek. A francia közlékeny, víg, fürge, udvarias és jószívű, de igen heves és ingerlékeny; a franciák e tulajdonságai, nyelvük simasága és ékessége által irányadói a világ társadalmi formáinak. A lakosság túlnyomóan kath. vallású. — A népnevelés a legújabb időkig el volt hanyagolva; de a felsőbb oktatás (Institut de France) régóta igen magas fokon áll. A matematikában, a természet- és katonai tudományokban a franciák igen sokra vitték.

Alkotmány, kormány. Franciaország jelenleg köztársaság, melyben a végrehajtó hatalmat az elnök, a törvényhozóit pedig a tanács és a képviselőház gyakorolja.

Franciaországot hivatalosan 86 Departementra és Belfort Arrondissementára osztják. Minden Departement járásokra (Arrondissement) és ezek kerületekre (Canton) osztatnak. — Nagy területek beosztásánál azonban gyakran azon tartományok történeti nevei szerint indulnak, melyekből Franciaország keletkezett; mi ez utóbbi felosztást követjük.

Éjszaki tartományok:

Flandria és Hennegau. Lille, erősség, a szövés közép-pontja 160,000 l. Roubaix, szövéssel. Valenciennes, Donay és Cambrai erősségek, Dunkerque (Dünkirchen) átkelőhely Angolországba.

Artois. Arras, erősség, Boulogne, tengeri fürdő. Calais, átkelőhely.

Picardia. Amiens, élénk iparral. Ham, erőd.

Isle de France. Páris, az ország fővárosa, a Marne és a Szajna egyesülésénél, éjszaki Franciaország és az összes közlekedés közép-pontja a Szajna mindkét partján terül el. Nines város a világon, mely a történeti, politikai, ipar és szellemi tekintetben annyira közepét képezne valamely mívelt államnak mint Páris. A város legrégebb része a Cité, a Szajna egyik nagyobb szigetén a Notre Dame székesegyházzal. A Szajna jobb partján a la Ville nevű városrész terül el, melyet a külvárosoktól (Faubourg) a belső boulevardok (széles befásított utak) választanak el. E régi bástyák és árkok helyén létesített boulevardok Páris legélénkebb helyei: gazdag bazárjai, óriási épületei, színházai, kávéházai, egyszerű látványt nyújtanak; kevésbé élénkek a külső boulevardok, melyek a faubourgokat, az új, Páris kerületébe (enceinte) bekebelezett külvárosoktól elkölönítik. A Szajna partján pompás quai-k húzódnak, több remek híd pedig közvetíti az élénk közlekedést. A Citén alúl, a folyó jobb partján Páris tulajdonképeni palotavidéke van: itt a Louvre nagy műgyűjteményekkel, ott a Palais Royal gyönyörű kirakataival (melyekben a világ fényűzési cikkei láthatók), a Palais de l'Elysée, a városháza, mely a forradalmakban kiváló szerepet játszik. A nagy Tuileriák kertjén át a pompás de la Concorde térre juthatni (XVI. Lajos †), ennek nyugati folytatásául tekinthetők az Elysei mezők (Champs Elysées), de Neuilly Avenueval, a haute volé kedvenc sétatóhelyével. A Szajna tulsó oldalán van az Invalidok palotája (I. Napoleon holttetemével), közelében a Mars-mező, a főváros legnagyobb nyilvános tere. A város közepe felé van a Luxemburgi palota gyönyörű kertjével; tőle keletre a Pantheon s számos tudományos intézet. — Páris az ország első gyár- és kereskedő városa, Európa egyik fő pénzpiaca, a világ legnagyobb erőssége. 2,000,000 l.

Közelében említésre méltó: St.-Denis, a francia királyok temetkezési helye; a Szajna déli szögletében a hirhedt Boulognei erdő. St.-Cloud, Versailles szép kastélyokkal; Fontainebleau tört. kastélylyal. Brie falu híres sajtjal.

Champagne. Chalons, Epernay, Reims a champagnei bor fő kiviteli helyei. Sainte-Menehould tört. nevezetességű hely, valamint Varennes is. Troyes a tartomány második helye. Sedan, tört. hely.

Lotharingia. Nancy (70.000 l.) Verdun, történelmi fontosságú helyek.

Keleti tartományok:

Francia Elzász. Belfort a burgundi kapu kulcsa.

Franche-Comté. Besançon a Doubs mellett, erősség, órakészítéssel.

Burgund. Dijon, a Burgundi csatorna mellett, Macon és Chalons-sur-Saône, a burgundi borok főkiviteli helye. Le Creuzot az ország legnagyobb vasgyára.

Lyonnais. Lyon, az ország második városa (350,000 l.), az érc- és kőszéntelepek közelében, selyem- és bársony-szövői, melyekben 90,000 ember dolgozik, világhíre tettek szert. St.-Etienne, fegyvergyárai, selyemszalagjai-, üveggyártása- és kőszénbányáiról nevezetes. 100,000 l.

Dauphiné. Grenoble az Isère m. nagy erősség; közelében a karthausiak kolostora. Vienne régi város.

Délkeleti tartományok:

Szavója. Chambéry 20,000 l. Chamouny falut és völgyét igen látogatják.

Provence. Marseille, Franciaország legnagyobb kereskedő helye, 320,000 l. Aix, előbbtől északkeletre, tört. fontos. Toulon, az ország főhadikikötője, nagy arzenállal; a bagnó-ban 4000 gályarab él. 80,000 lakossal. Arles, a Rhone m. Fréjus kikötőhely. Ide tartoznak az enyhe éghajlatú Hyéri szigetek is.

Avignon. Avignon közelében a híres Voucluse, sziklavölgy, világhírű vízzel.

Nizza. Nizza, valamint Mentone enyhe égalját sokan látogatják. A két város közt van a kis Monaco hercegség.

Languedoc. Toulouse, a Garonne és a Déli csatorna mellett 130,000 l. Narbonne, Nimes és Montpellier, nevezetes városok.

Roussillon. Perpignan és Bellegarde erődök.

Délnyugati tartományok:

Gascogne és Quienne. Bordeaux a Gironde m., a ln. bor kiviteli helye, nevezetes kikötő város, 220,000 l. A Gironde bal partján elvonuló Medoc terület vörös boráról nevezetes; északkeletre Cognac helység a Charente mellett, pálinkájáról híres. Bayonne az Adour m., itt fekszik a Bagnères de Bigorre fürdő is.

Navarra és Bearn. Pau.

Perigord. Perigueux.

Angoumois, Saintonge és Aunis. Angoulême, a Charente m. La Rochelle, Rochefort. A Ré szigete meg van erősítve és védi az előbbi kikötőjét.

Poitou. Poitiers.

Touraine. Tours.

Anjou és Maine. Angers. Le Mans.

Éjszaknyugati tartományok.

Bretagne. Nantes a Loire torkolatánál, nevezetes kikötőhely, 120,000 l. Rennes, a tartomány régi fővárosa. Brest, Franciaország legnevezetesebb hadikikötője 70,000 l. St.-Malo, nagy kereskedelmi hely.

Normandia. Rouen, a Szajna m., nagy gyár-város 150,000 l. Le Havre de Grace, a Szajna széles torkolatánál. Páris főkikötője 90,000 l. Cherbourg, nagy hadi kikötője az ujkor vízműépítményeinek egyik legnagyobbika. Dieppe tengeri fürdőhely. Caen nevezetes város.

A belső tartományok.

Orléannois. Orléans, a Loire legészakibb partjánál nagy kereskedelmi város. Fontos még Blois város és Chambord kastély.

Berry és Nivernais. Bourges és Nevers legnevezetesebb városok.

Bourbonnais. Moulin.

Auvergne. Clermonts tőle nem messze Vichy fürdő, és Chaudes-Aigues, az ország egyik legjelesebb fürdője.

Marche és Limousin. Limoges.

Franciaországhoz tartozik még Corsica szigete Ajaccio főhelyivel és Bastia kereskedelmi várossal.

Németország.

544,900 □ klm. 42.000,000 l.

Fekvése, alkotó részei és vízszintes tagoltsága. A német császárság az Alpoktól a Német és Balti tengerig, a Vogezeaktól a Niemen folyóig terjed, határait három nagyhatalom u. m. Franciaország, az Osztrák-magyar monarchia és Oroszország-, és négy közép állam (Svájce, Belgium, Holland és Dánia) érinti.